

oto
švajcer

**arpad f.
mesaroš -
-zaboravljeni
slavonski
slikar**

Slikarima u pokrajini sudbina najčešće nije osobito sklona. Oni žive daleko od središta likovne kulture, u izolaciji, u uskim ambijentima, najčešće s osjećajem napuštenosti pa i suvišnosti, a uz to njihov rad i njihovu aktivnost ne zapaža šira javnost. Dok za života još mogu računati s kakvim-takvim publicitetom u najužem krugu, poslije smrti ih ubrzo pokriva veo zaborava. Svi njihovi napori, zanosi, uzbuđenja gube se u praznini, kao da je sve netragom nestalo.

Takva sudbina pratila je i Arpada F. Mesaroša. Živeći u malim sredinama, u selima i mjestima pretežno na crti Strizivojna—Đakovo, slikao je pejzaže i ljude oko sebe ili uranjao u tajni svijet mrtvih priroda, da bi onda došao trenutak odlaska a s njim i zaborava. Doduše, poslije smrti priređene su mu tri izložbe (u Đakovu 1970. i u Osijeku 1971. i 1974), ali je njegovo ime ostalo registrirano samo u uskoj pokrajinskoj relaciji, jer malo tko poznaje njegov opus izvan tih relacija.

Rođen je u Osijeku 3. travnja 1904, u siromašnoj obitelji. Otac, poslovođa jedne fijakerske radnje, živio je razdvojen od obitelji, pa je mali Mesaroš odrasato djelomično kod majke, djelomično kod svoje bake, vlasnice skromne sitničarije u gradu, i kod drugih svojih rođaka, seleći često iz jedne sredine u drugu. Srednju je školu počeo u Osijeku, a nastavio u Bečkereku (Zrenjanin) i Segedinu u Mađarskoj. Nekako oko 1923. ponovo se nalazi u Osijeku i polazi privatnu slikarsku školu Slavka Tomerlina. U travnju 1924. izlaže svoje radove kao Tomerlinov đak, zajedno s Ervinom Neverlyjem, također slikarskim početnikom, đakom Josipa Leovića, slikara i kipara u Osijeku. Poslije te izložbe ostaje Mesaroš u Osijeku do 1928. U međuvremenu boravio je nekoliko mjeseci u Beču u ateljeu prof. Fröhlicha, kod kojega je učilo više mladih Osječana, među njima Kornelije Tomljenović, Đorđe Petrović i dr.

Godine 1928. upisuje se na Akademiju za umjetnost i obrt u Zagrebu, ali tu ostaje svega dva semestra (1928/29), te je napušta. Kod Ljube Babića učio je večernji akt, kod Joze Kljakovića pejzaž, kod Valdeca anatomiju, kod Branka Šenoe stilove.

Napustivši akademiju vraća se u Osijek i 1929. ženi se Marijom Jakobović, učiteljicom, koja je odigrala značajnu ulogu u njegovu daljnjem životu. Svoj samostalan i slobodan slikarski život započinje u selu Musiću, gdje mu je supruga iste godine dobila učiteljsko mjesto. U tom planinskom selu, sa svega nekoliko desetaka kućica razbacanih po brežuljcima i udolicama, privremeno oslobođen briga za opstanak, Mesaroš se posvetio samo slikanju, bacivši se na rad s entuzijazmom mla-

arpad mesaroš
ratkov dol kod musića

dog čovjeka. Slikao je pejzaže, portrete i mrtve prirode. U tom razdoblju nastao je velik broj ulja, pastela, akvarela i crteža. Na žalost, od toga je ostalo malo sačuvano, ali i to malo pokazuje svježinu i neposrednost u opserviranju prirode. Oko petnaestak aktova, nastalih u to vrijeme, sam je kasnije uništio.

U Musiću ostaje više od 10 godina, da bi 1941/42. bio u Đakovačkoj Breznici, 1942/43. u Čajkovcu kod Vrpolja, a 1943—1945. u Strizivojni, slijedeći uvijek put premještanja svoje supruge na nove učiteljske dužnosti. U Đakovačkoj Breznici izradio je niz dječjih portreta, i to su najbolje portretne realizacije u njegovu opusu. Za ratnih dana, od 1941. do 1945, pod dojmom teških i tragičnih događaja koje je vidio na vlastite oči, stvara ciklus sepija slika pod naslovom »Okupacija«: u njima prikazuje ratne grozote i stradanja.

Godine 1945. djeluje kratko vrijeme u Slavanskom Brodu, da bi 1946. bio ponovo u Strizivojni. Radi ciklus sepija slika na temu obnove i izgradnje zemlje, a istodobno izlaže, prvi put nakon oslobođenja, u Vinkovcima. Godina 1948. postaje nastavnik likovnog odgoja u Đakovu, zatim u Osijeku (1950—1952), pa ponovo u Đakovu (1953—1957) i napokon od 1958. u Vrpolju, gdje ostaje do svojega umirovljenja 1964. Otada je živio u Strizivojni, u svojem domu na kraju sela, okružen poljima, livadama i pogledom na daleke slavonske šume. Tu ga je zatekla i teška bolest; 17. ožujka 1970. umro je od izljeva krvi u mozak u bolnici u Osijeku.

Kako je pretežno živio u pokrajini, i njegova se izložbena aktivnost odvijala na tim relacijama. Osim u Osijeku izlagao je najčešće u Đakovu, Donjem Miholjcu, Vinkovcima, Vukovaru i dr.

Mesarošev likovni opus možemo podijeliti na portret, pejzaž i mrtvu prirodu.

Udio portreta značajan je u njegovu opusu. U cjelini uzevši, Mesarošu je pri portretiranju bila polazište realistička opservacija, težio je prepoznatljivosti i deskripciji fizičkih datosti modela, u što većoj sličnosti vidio je cilj portretiranja.

Ali Mesaroš je bio takav promatrač ljudskog lica koji je nakon ispitivanja fizičkih činjenica tragao za dubljim značenjem, za onim trajnim u duhovnoj strukturi modela, za stanjima koja se kriju i otkrivaju ispod vanjštine.

Njegova portretna djelatnost obuhvaćala je podjednako djecu kao i odrasle, stare osobe, muškarce i žene. Često je portretirao osobe iz najbliže okoline. Brojni portreti njegove punice (oko dvadesetak), rađeni olovkom, kredom, ugljenom, pastelom i uljem, pokazuju slijed promjena i starenja na njezinu licu, konstatacije su prolaznosti, zapisi o protjecanju vremena. Na njima se pojavljuje jednostavno, svakodnevno lice, katkad zamišljeno, katkad vedro. Brazde i bore što su ih godine i život ispisali na njemu postaju od portreta do portreta dublje i izrazitije, sjene oko očiju tamnije, sjaj se u očima pomalo gasi i one dobivaju umoran izgled, pogled se gubi u unutarnjim prostorima duše.

Na portretima supruge (mladenački portreti) Mesaroš se služi prozračnim plenerističkim osvjetljenjem, u sliku unosi svjetlo sunčanog dana, nastojeći u prvom redu uskladiti rumeni inkarnat lica sa sivo-modrikastom odjećom, uz osnovnu markaciju modela zabilježiti sjaj atmosfere u kojoj se model pojavljuje. Širok namaz, koji karakterizira te portrete, osigurava organsko jedinstvo portreta.

Ali ovaj seoski usamljenik i entuzijast imao je poseban afinitet za dječje portrete, za dječja lica. U Đakovačkoj Breznici između 1941. i 1942. nastala je mala kolekcija tih dječjih glava, pretežno učenika i učenica tamošnje pučke škole, đaka njegove supruge. To su »Mali Andrija«, »Mala Savka«, »Glava djevojčice« i drugi. Koji god od tih portreta pogledamo, začudit će nas sigurna i često smiona slikarska izvedba, široki potezi kista, fina glatka epiderma, te lijepa i mjestimično plemenita slikarska materija. Iznenadit će nas i kolorit, prije svega rumenilo na licu, koje od svježih dječjih puti prelazi u jarko crvenilo, ali kojega intenzitet nije samo naglašena kromatska vrijednost, nego još uvijek živo tkivo dječjeg lica. Po tim odlikama ovi portreti stoje na istaknutom mjestu u inače dosta oskudnoj slavonskoj galeriji dječjih portreta.

Mesaroš je izradio i brojne autoportrete, koji nisu samo informacija o fizičkom izgledu, nego je pomoću njih, promatrajući se oštro i nepoštedno, nastojao prodrijeti u vlastitu nutrinu, otkriti sebe samog. Od tih autoportreta valja spomenuti onaj rađen ugljenom iz 1938, te autoportret iz 1955. izveden u ulju. Prvi pokazuje solidno crtačko znanje, pa iako je donekle studijskog karaktera, odlikuje se prodornošću pogleda, kojemu mimika prstiju desne šake, vješto ukomponirane u cjelinu slike, daje još poseban naglasak. Kao da autor u tom pokretu palca i kažiprsta traži odgovor na ono što pogled ne kaže do kraja. Drugi autoportret, ograničen gotovo samo na glavu pokrivenu širokoobodnim klobukom, možda nema psihološku snagu prvoga, ali isto tako inzistira na izrazu, koncentriran je na pogled, na oči kao glavne nosioce očitovanja ličnosti.

Pejzaž je bio drugo područje koje je zaokupilo interes slikara Mesaroša, možda još jače nego portret, jer je na njemu mogao nesputano razviti žar boja, dajući nam u svojim najboljim primjercima nekoliko dojmljivih pejzaža, ekspresivnih u kromatskom intenzitetu i u žestini slikarske izvedbe. Počeo je od realističkog promatranja, da bi postupno sve više isticao boju u silovitu tretmanu.

Pejzaži nastali u Musiću očituju još želju za opisanjem i naracijom. Sve je pažljivo bilježeno:

rastrkane kućice, plotovi oko njih, puteljci, udolice i blagi brežuljci, a boje lakim titravim nanosom tek dodiruju objekte. Kolorit je suzdržan, što predio čini utonulim u mir i daje mu sanjivu notu. »Ratkov dol« iz 1940. nosi takvo obilježje. Iste godine nastaje »Šljivik u Musiću«, sonorani u svojem sočnom zelenilu i žuto-zlatnoj boji plenerističkog osvjetljenja, zračan, s fluentnim potezima kista, ispunjavajući sliku lepršavošću i poetskim ugođajem.

Njegov daljnji pejzažni razvoj teče u pravcu postupnog jačanja emocionalnog izraza i kolorizma, što se manifestira u pejzažima s motivima jeseni. Jesenja priroda s prevladavanjem žutila, crvenila i violetnog modrila u daljinama, priroda u rujanskim i listopadskim danima kad se rumenilo hvata krošanja i rasipa vatru po poljima i šumama, i kada sve boje lagano poprimaju boju zlata, tamnog bakra i napokon, u predzimlju, mrku boju zemlje i smeđeg crnila — takav pejzaž odgovarao je njegovu raspoloženju, njegovoj melankoličnoj naravi. A takvi su pejzaži: »Vrbe u jeseni« (1945), »Stabla kraj potoka« (1953), »Jesenji pejzaž s brezom« (1960), »Tamne vrbe« (1960).

Ponekad jedna boja nosi prevagu na slici i određuje motiv. Tako »Crvena kuća« u Strizivojnoj (1960) živi jarkim pigmentom seoske kućice. Drugi put je to žuta boja, kao kod »Ulice u Vrpolju« (1962). Igra i šarolikost boja u smionim ritmovima — žuta, modra, zelena, violet, bjelina i modrilo neba — došla je do posebnog izražaja na slici »Iz parka u Đakovu«, na kojoj je scena s djetetom i psom samo pretekst za stvaranje smjele kolorističke skale, i još smjelije rasplamsale površine flambojantnih oblika.

U mrtvim prirodama, trećoj tematskoj preokupaciji ovog slikara, Mesarošev pristup varira od začuđenosti pred motivom do namjere da se na temelju racionalnih zahvata konstruira čitav svijet u malom prostoru. Ako su »Dinja i jabuke« iz 1952. obilježene slikarevom fascinacijom sjenovitim prostorom s iznenadnim blistanjem kadmijeva žutila u mesu zrele razrezane dinje (s gustom materijom boje, koja svojom reljefnošću dočarava tajanstveni, snoviti život), na nekim drugim mrtvim prirodama bjelina stolnjaka s tvrdim, osjenčenim naborima otkriva slikarevu ambiciju da u vlastitoj inačici slijedi sezanske pouke (»Gunja, jabuke i boce«, 1952). Međutim, na ponekim mrtvim prirodama (»Naranče i boca«, »Crvena naranča«, obje iz 1960), a te su mu i ponajbolje, Mesaroš sasvim napušta linearni kostur slike, prepuštajući se svojem slikarskom instinktu, žaru slikanja, i tada hod kista postaje nasilan, boja više

ne prianja uz objekt i ne tvori volumen, nego zgušnjuta u mrlje i kao u krikovima nabačena s naglašenim tragovima poteza, trzaja ruke, samo sugerira predmet i samo je odsjaj autorove egzaltirane imaginacije.

U svojem slikarstvu Mesaroš pokazuje zanimljiv razvoj. On oscilira između tonskog slikarstva i izrazitog kolorizma, između realističke opservacije i nagonskog slikanja. Tonski kvalitet boje obi-

lježje je njegovih portreta, osobito starijih osoba, i pokazuje slikarevu sklonost prema škrtom registru smeđe i modro-zelene boje. Uvučeni u sobnu atmosferu i rasvjetu sa čudesnim poigravanjem svjetla i sjena portreti iz te skupine (portreti punice) studijski su pomno rađeni, površina je pažljivo obrađena, modelirani su kratkim sljubljenim namazima ponešto suhe bojene materije, na akademski način (portret punice iz 1947). Ali izvedba nije uvijek podvrgnuta takvoj disciplini gle-

danja i rada. Ima portreta s akcentima ekspresivne izražajnosti u nanosu boje, kao što je slučaj s velikim portretom punice iz 1952. Nasuprot tome, njegovi dječji portreti zadržavaju u izgledu i strukturi površine porculanski sjaj, pa iako su pretežno rađeni širokim plosnatim kistom, slijevaju se u cjelovito površinsko tkivo ne samo odvagane kromatike nego i psihološkog nerva. Uopće, na portretima je Mesaroš uskladio žestinu u baratanju kistom s cjelinom slike kao jedinstva boje, rasvjete i obrade. Koliko god njegovi potezi bili impulzivni, oni se na kraju uklapaju u integralnu viziju, dok je boja čvrsti konstitutivni element izgradnje slike i njezine površine.

Kod mrtvih priroda, a još jače kod pejzaža, boja je postala samostalno, primarno i sebi dostatno sredstvo. Ona nije više u službi reprodukcije predmeta, nego poprma obilježje vlastite egzistencije, pri čemu potez kista, njegov hod, njegova gestualnost, igraju vodeću ulogu. Intenzitetom svojeg traga više nego opisnom linijom potez kista definira sadržaj slike. Emocionalnost je preduvjet Mesaroševih pikturalnih vizija; on ne stvara metodički, ne sređuje svoje impulse i ne smiruje svoju imaginaciju u racionalne okvire, nego slika nagonski, svojstveno svojem impulzivnom karakteru. Njegovi namazi i potezi kista izbjegavaju sve konstruktivno, smireno i racionalno motivirano, težeći dramatičnom i nalazeći u tom dramatičnom i ekspresivnom svojem opravdanje i svoj cilj.

Akvarel je tehnika kojom se Mesaroš također često služio. Ako izuzmemo akvarel »Makovi« iz 1953, rađen u tamnom laminckovom koloritu s blistavim purpustom makovih cvjetova, koji stoji usamljen u slikarevu opusu, Mesaroševi su akvareli pretežno svijetlo intonirani pejzaži s mnogo zračnih, osunčanih površina i lelujavih sjena. Široke plohe, pigment razrijeđen do bjeline papirne podloge ili gusto koncentriran — takva dispozicija vlada na motivima s Vuke kod Vukovara iz 1959. Na nekim je pak akvarelima izrazito inzistiranje na određenim bojama kao kolorističkim nosiocima slike; primjerice, crvenilo krova, naglašeno modriilo sjena, žuta boja itd. (motivi iz Strizivojne i Vrpolja). Akvareli iz parka u Đakovu tvore poseban mali ciklus, bogat igrom svjetla i sjene. Na njima domi-

niraju boje ljetne vegetacije: zelenilo krošanja drveća i grmova u raznim stupnjevima zasićenosti, odsjaj sunčanog ljeskanja na lišću, modriilo neba i pokoji detalj, kao kupola katedrale, klupa duboko u sjeni i drugo.

Iako je Mesaroš bio dobar crtač, ostavio je za sobom relativno malo crteža, a i ono što je ostalo ranijeg je datuma. Oni sežu najdalje do 1950, tako da njegovu crtačku djelatnost možemo pratiti svega petnaestak godina. Na crtežima se manifestira njegovo realističko gledanje.

Koliko je bio pozoran promatrač pokazuju dva mala crteža punice iz 1938. i 1941. Naročito treba istaknuti minucioznu izvedbu ovog posljednjeg i prozirnu titravu mrežu linija od kojih je taj crtež satkan.

Zaključujući ovaj prikaz o slikaru Mesarošu treba još jednom naglasiti da je živio i da se kretao gotovo isključivo u pokrajinskim relacijama, u zabačenim selima i malim mjestima, u ambijentu s oskudnom likovnom tradicijom i likovnom kulturom, bez dodira s drugim slikarima, prepušten sebi. U takvim sredinama slikar ubrzo postaje usamljenik s osjećajem izopačenosti i odbačenosti i povremenim kompenzativnim uzletima. Tako je i Mesaroš bio podložan trenucima zanosa i opijenosti, ali i trenucima stagnacije i pada. U trenucima egzaltacije slikao je poletno, brzo, silovito, kao u nekom nadahnuću, i slike nastale u takvim stanjima najbolje su. A kad bi popustila ta unutarnja vatra, i kad uzbuđenje nije više diktiralo hod kista ni određivalo skalul boja, dolazi do kvalitativnog pada, koji se osjećao i u samoj fakturi njegovih slika (koja, osim toga, pokazuje ograničenje nepotpunog slikarskog školovanja).

Bili bismo neobjektivni u ocjeni njegova opusa da to propustimo reći. Ali vrijednost slikara ne mjerimo po njegovim slabim i neuspjelim, nego po najboljim realizacijama. A slikar Mesaroš ostavio nam je kolekciju vrijednih slika, po kojima je zaslužio da ga uvrstimo u nevelik krug slavonskih slikara, među kojima se izdvaja nekim ekspresionističkim svojstvima, čistoćom opservacije i dubinom psihološke motivacije.